

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ ETKİLERİ

Tuğba İNCENACAR
Gaziantep Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,

Dr. Öğr. Üyesi Aylin KOÇ KONU
Gaziantep Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,

Özet

Serbest Ticaret Anlaşmaları birçok ülkenin dış ticaret hacimlerini arttırmak ve ekonomik büyümelerine katkı sağlamak için başvurduğu bir ekonomik entegrasyon türü olmuştur. Bu anlaşmanın amacı ülkeler arasındaki ticari engelleri kaldırarak ticaretin serbestleştirilmesini sağlamaktır. Türkiye ticareti serbestleştirme yönünde bazı adımlar atarak AB ile aralarında gümrük birliği anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye hem gümrük birliğinin bir sonucu olarak hem de dış ticarete dezavantajlı duruma düşmemek için Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Serbest Ticaret Anlaşmalarının önemini inceleyerek, anlaşmanın Türk dış ticaretine olan etkisini incelemektir. Araştırmanın sonuç kısmında bulgular değerlendirilerek geleceğe yönelik öneriler de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Ticaret Anlaşmaları, Dış Ticaret, Türk Dış Ticareti, İthalat ve İhracat

EFFECTS OF FREE TRADE AGREEMENT ON THE FOREIGN TRADE OF TURKEY

Abstract

Free Trade Agreements have been a type of economic integration that many countries have resorted to increase foreign trade volumes and contribute to economic growth. The purpose of this agreement is to ensure the liberalization of trade by removing trade barriers between countries. Turkey's liberalization of trade between the customs union agreement with the EU signed the direction of throwing some steps. The aim of this study was to examine the importance of the Free Trade Agreement in Turkey, the agreement was to examine the impact of Turkish foreign trade. The results of the research will be evaluated and future proposals will be tried to be presented.

Key words: Free Trade Agreements, Foreign Trade, Turkish Foreign Trade, Import and Export

1.Giriş

Uluslararası ticaretin serbestleşmesi günümüzde tüm ülkelerin öncelikli hedefi olmuştur. Bu hedef yönünde bir yandan Dünya Ticaret Örgütü çatısı altında çok taraflı müzakereler gerçekleştirilmekte, diğer yandan da ülkeler arasında gerçekleştirilen bölgesel ve ikili anlaşmaların sayısı hızla artmaktadır.

Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) da bu sürecin bir parçası olarak ekonomik entegrasyon süreçlerinden birisi olmuştur. Diğer ülkeler gibi özellikle AB ve ABD yoğun girişimlerine paralel olarak Türkiye’ de Serbest Ticaret Anlaşmalarını önemli bir ticaret politikası haline getirmiştir. STA’lar aracılığıyla uluslararası ticaretteki payının artırılması, Türkiye’nin ticaret politikasının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Türkiye 1980 sonrası ihracatı teşvike dayalı dışa açık politikalar uygulamaya başlamıştır. Türkiye bu kapsamda 1963 yılında yapılan Ankara Anlaşması ile başlayan Avrupa Birliği (AB)’ne üyelik sürecine hız vermiş ve bu sürecin gereği olarak bazı ülkelerle STA imzalamıştır. Daha sonra iki taraf arasında gümrük birliğinin başlatan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı gereğince Türkiye AB’nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı tercihli rejimleri üstlenmek zorunda kalmıştır. Gerek bu zorunluluk gerekse ikili ticarete dezavantajlı duruma düşmemek için Türkiye AB’nin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle STA imzalamaktadır. Çalışmanın amacı gümrük birliği kapsamında yapılan STA’ların Türkiye’de ki yerini ve önemini ortaya koyabilmektir. Çalışmanın ikinci kısmında genel olarak serbest ticaret anlaşmaları ve Türkiye’nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının tarihsel gelişim süreci üzerinde durulmuştur. Dördüncü kısmında Türkiye’nin STA ülkeleriyle ticaretinin boyutu irdelenmiştir. Çalışmanın son kısmında ise sonuç ve genel bir değerlendirilme yapılmıştır.

2.Serbest Ticaret Anlaşmaları Tanımı ve Önemi

Serbest Ticaret Anlaşması, iki ya da daha fazla ülke arasında bazı malların veya hizmetlerin ticaretini etkileyen tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılarak, taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına olanak sağlayan bir anlaşmadır. Bu anlaşma, taraf ülkelerin üçüncü ülkeler ile ticaretlerinde hali hazırda olan mevzuatlarını devam ettirmelerine imkan veren bir ticari anlaşma niteliğini taşımaktadır (Atalay, 2011;1). Anlaşmanın amacı, gümrük sınırlarında ihracat ve ithalata uygulanan vergiler, standartlar ve prosedürler gibi ticareti kısıtlayıcı önlemleri azaltarak veya kaldırarak, birbirlerinin piyasalarına giriş kolaylığı sağlamaktır (Kalaycı, 2017;134).

Günümüzde uluslararası ticaretin kural ve çerçevesini Dünya Ticaret Örgütü (WTO-DTÖ) çizmektedir, temelini ise 1947 yılında imzalanan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) oluşturmaktadır. GATT’ın hedefi, üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesi, gümrük vergilerinin düşürülmesi, miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve dış ticaret rejimlerinin üye ülkeler arasında uyumlaştırılması olmuştur. Bu sistemde, ticarete ayırım yapmama prensibi benimsenmiş olup, genişleyen bir dünya ekonomisi hedeflenmiştir. Bu prensip ise, GATT’ın temelini oluşturmuştur. En kayırılan ülke prensibi altında, ticari engeller ticaret yapılan bazı ülkeler için azaltıldığında, aynı durum ticaret yapılan diğer tüm ülkeler için de yapılmak zorundadır. Ayırım yapmama prensibine karşı ilk istisna, GATT anlaşmasının 24. maddesi ile getirilmiştir. Serbest ticaret yapılabilmesi adına imzalanan serbest ticaret anlaşmaları terim olarak GATT’ın 24. maddesinden temelini almıştır (Kocaefe & Koçtürk, 2014;66). 24. Madde de olan bu ayrımcı ilke iki şarta bağlanmıştır. İlki, ekonomik birleşmeden sonra üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı uygulayacakları ortak gümrük tarifesi eskisinden daha fazla olmayacaktır. İkincisi,

birleşme için yapılacak anlaşmanın belli bir zaman zarfında gerçekleştirilmesi öngörülmeli ve diğer GATT üyeleri haberdar edilmelidir.

Serbest ticaret anlaşmalarının önem kazanmasında ve ülkelerin giderek serbest ticaret anlaşmalarına daha çok yönelmesinde iki ana eğilim belirleyici olmaktadır. Birincisi, ülkeler uluslararası ticaretteki çok taraflı serbestleşmenin yarattığı rekabet baskısını serbest ticaret anlaşmaları yoluyla azaltmaya ve dengelemeye çalışmaktadır. Bu eğilime paralel olarak çok sayıda ülke serbestleşmenin yarattığı avantajların dışında kalma kaygısı ile serbest ticaret anlaşmalarına dahil ve taraf olmaktadır. İkincisi ise, çok taraflı ticaret anlaşmaları ile büyük ölçüde amaçlarına ulaşan gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin çok taraflı ticaret müzakerelerine ilgi ve destekleri giderek düşmekte ve çok taraflı müzakerelerden beklentileri azalmaktadır. Bu sebeple ABD ve AB başta olmak üzere gelişmiş ülkeler çok taraflı ticarete sağlanacak gelişmeler yerine ikili ve çoklu STA'lar yoluyla ekonomik ve ticari çıkarlarını arttırmayı amaçlamakta çok uluslu şirketler de bu eğilimi desteklemektedir (Doğan & Uzun, 2014,327).

Ülkelerin Serbest Ticaret Anlaşması imzalamasının bir çok sebebi vardır. Anlaşmaya üye ülkeler arasındaki ticari engellerin azaltılması yoluyla yerli firmalara ihracat fırsatları sağlamak bu sebeplerin önde gelenlerinden birisidir. Artan ihracat fırsatlarından dolayı üretimin genişlemesi yerli firmaların ölçek ekonomileri elde ederek daha etkin üretim yapmalarını sağlayacaktır. Meksika, NAFTA üyeliği sebebiyle ABD pazarına girebilme imkânına kavuşmuş olup, bu durum Meksika firmalarında olduğu gibi dış piyasalara giriş ve ihracat fırsatlarının artması küçük ülke firmaları için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

3. Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Aşamaları

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) düzenlemelerinin günümüzün gereksinimlerini karşılayamaması ve çok taraflı ticaret düzeninin yeni pazar açılımları konusunda yetersiz kalması, ülkeleri ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları yapmaya yöneltmiş, Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) son dönemde gerek gelişmiş ülkeler arasında, gerekse kuzey-güney ve güney-güney ticari ve ekonomik ilişkilerinde yaygınlaşmıştır. Ülkeler arasındaki STA ağının genişlemesi ile birçok ülke mal tedarikini STA ortaklarından temin ederken, STA ağlarının dışarısında kalan ülkeler tercihli ticaretin sağladığı imkânlardan mahrum kalmıştır. Domino etkisi yaratan bu durum, tüm ülkelerin artan şekilde STA ağları oluşturmasını beraberinde getirmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2018;1). Bu durumda Türkiye'de 1959 yılında ilk üyelik başvurusu ile başladığı AB sürecini hızlandırmış ve Türkiye-AB Ortaklık Konseyinin 6 Mart 1995 tarihinde aldığı 1/95 sayılı kararla, Türkiye ile AB arasında gümrük birliği kurulmuştur.

Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK)'nın 16. maddesinde belirtilen AB'nin tercihli ticaret politikasına göre üçüncü ülkeler arasında imzalamış olduğu anlaşmaların gümrük birliğinin gereği olarak Türkiye ile bu ülkeler arasında da imzalanması zorunluluğu yükümlülüğün içeriğini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye, sadece AB'nin STA müzakereleri yürüttüğü ülkelerle STA imzalayabilmektedir. Türkiye'nin AB tarafından imzalanmış STA'ların içeriğini aynen kabul etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu nedenle gerçekleştirilen müzakerelerde ülkenin sanayi ve ticaret politikasının öncelikleri ile ülkenin hassasiyetleri dikkate alınmaktadır (Doğan & Uzun, 2014;331). Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları ucuz girdi temini, ihracatın önündeki tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılarak devamlılığının sağlanacağı bir ihracat artışının meydana gelmesi, ihracatın çeşitlendirilmesi ve Batı Avrupa pazarlarına bağımlılığın azaltılması, üçüncü ülke pazarlarına girişte AB ve tercihli giriş imkanlarına sahip diğer ülkeler ile eşit rekabet şartlarının temini gibi amaçlardan dolayı önem taşımaktadır (Kara, 2012;183)

Türkiye'nin STA'ları temel olarak,

- *“İkili ticarete tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,*
- *Tarife indirimlerinin yol açabileceği olumsuzluklara karşı alınabilecek tedbirler ve uygulama esasları*
- *Anlaşmanın doğru ve etkin uygulanmasından sorumlu ortaklık organlarının teşkili (Ortak Komite, Ortaklık Komitesi, Ortaklık Konseyi),*
- *Ortak menşe kuralları ve gümrük idareleri arasında işbirliği”* gibi düzenlemeleri içermektedir (Övgü, Boran, & Sevilmiş, 2013;5)

Gerek gümrük birliğinin bir sonucu olarak, gerekse ikili ticarete dezavantajlı duruma düşmemek için Türkiye AB'nin Serbest Ticaret Anlaşması yaptığı ülkelerle STA imzalamaktadır. Bu çerçevede, ülkemiz, bugüne kadar 35 adet serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. AB üyelikleri nedeniyle STA'ları feshedilen 11 adet Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi hariç geriye kalanlardan 21 STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Morityus, Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe Adaları ve Singapur) yürürlüktedir. Bir diğer yandan, Lübnan, Kosova ve Sudan STA'ları iç onay süreçlerinin tamamlanmasının ardından yürürlüğe girecektir. İlaveten, Türkiye ile Güney Kore arasındaki STA kapsamında 26 Şubat 2015 tarihinde imzalanan “Yatırım Anlaşması” ve “Hizmet Ticareti Anlaşması” nın iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girmeleri öngörülmektedir. Ayrıca Katar ve Venezuela ile STA akdedilmesine yönelik müzakereler tamamlanmış olup söz konusu anlaşmaların imzalanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması 6 Aralık 2011 tarihinde askıya alınmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2018;1).

Türkiye'nin gümrük birliği öncesi ilk Serbest Ticaret Anlaşması, 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre, Lihtenştayn, Norveç ve İzlanda'nın bulunduğu EFTA ülkeleri olan anlaşmasıdır. Tercihli rejimleri üstlenme görevinin ilk adımı atılmış olmakla beraber Gümrük Birliği'nin tesis edilmesiyle Türkiye, Serbest Ticaret Anlaşması görüşmelerine başlamıştır. Sonrasında 1 Mayıs 1997 tarihinde İsrail ile anlaşma yürürlüğe girmiştir. 1997 -1998 yıllarında Orta ve Doğu Avrupa ülkesi olan Macaristan, Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Romanya, Bulgaristan, Estonya, Letonya ve Litvanya ile,2002 yılında ise Doğu Avrupa ülkesi olan Hırvatistan ile STA imzalanmıştır. Ancak bu ülkelerin daha sonra AB üyesi olmasıyla, STA'lar gümrük birliğine dönmüştür (Atalay, 2011;2). Türkiye'nin imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmasının önemli bir diğer kısmını da Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında Akdeniz ve Ortadoğu ülkeleri ile imzalanmıştır. Türkiye, Avrupa Birliği'nin Akdeniz havzasına yönelik oluşturduğu Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ilk yıllarda bilinçli olarak siyasi bir heves göstermemekle birlikte, oluşumun tercihli ticaret anlaşmaları aracılığıyla Akdeniz'de bir serbest ticaret alanı yaratmayı hedefleyen ekonomik ayağına aktif bir olarak katılım göstermiştir (Kekeç, 2010;86). Buna istinaden 2004-2005 yılları arasında Tunus, Fas, Suriye, Mısır ve Filistin ile STA'lar imzalanmış olup yürürlüğe girmiştir. Türkiye bir yandan da Güney-doğu ülkeleri ile Serbest Ticaret Anlaşması yapılması yönünde adımlar atmıştır. Bu süreçte, Makedonya ile Eylül 2000'de, Mayıs 2008'de Arnavutlukla, Temmuz 2008'de Bosna-Hersek ile, Mart 2010 Karadağ ile ve Eylül 2010'da Sırbistan ile Serbest Ticaret Anlaşmaları yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'nin yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe giriş tarihi aşağıdaki tablo da gösterilmiştir.

Tablo 1 : Türkiye'nin Yürürlükte ki Serbest Ticaret Anlaşmaları

ÜLKELER	YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ TARİHİ
EFTA.	01.04.1992
İSRAİL.	01.05.1997
MAKEDONYA.	01.09.2000
BOSNA-HERSEK	01.07.2003
FİLİSTİN	01.06.2005
TUNUS	01.07.2005
FAS	01.01.2006
SURİYE	01.01.2007
MISIR	01.03.2007
ARNAVUTLUK	01.05.2008
GÜRCİSTAN	01.11.2008
KARADAĞ	01.03.2010
SİRBİSTAN	01.09.2010
ŞİLİ	01.03.2011
ÜRDÜN	01.03.2011
G.KORE	01.05.2013
MORİTYUS	01.06.2013
MALEZYA	01.08.2015
MOLDOVA	01.11.2016
SİNGAPUR	01.10.2017
FAROE ADALARI	01.10.2017

Ülkemiz hali hazırda üç ülke ile STA müzakerelerini tamamlamıştır. Lübnan ve Kosova STA'ları muhataplarımızın iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girecektir. Gana STA'sının ise müzakereleri tamamlanmış olup, yakın bir zamanda imzalanması hedeflenmektedir. Türkiye AB'nin Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı veya müzakere sürecinde olduğu üçüncü kişilerle anlaşma yapabilmek için çalışmalarına yoğun bir şekilde devam etmektedir. 19 ülke veya ülke grubu ile resmi olarak başlatılmış bulunan STA müzakereleri kapsamında 13 ülke (Ukrayna, Peru, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Pakistan, Japonya, Tayland, Endonezya, Venezuela, Katar, Cibuti ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti) ile müzakereler aktif bir şekilde sürdürülmektedir.

Müzakere sürecinde olan diğer ülke veya ülke grupları (Kamerun, Çad, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya, MERCOSUR) ile de söz konusu süreçlerin hızlandırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, 8 ülke veya ülke grubu (ABD, Kanada, Hindistan, Vietnam, Orta Amerika Ülkeleri, Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri, Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti) nezdinde de STA müzakerelerine başlama girişiminde bulunulmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

4. Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Açısından Önemi

Türkiye'nin STA akdetmede öncelikli ekonomik beklentisi; anlaşma yapılan ülkelerle karşılıklı ticaretin arttırılmasıdır. STA'ların Türkiye'nin anlaşma yaptığı ülkeler ile dış ticaretini nasıl etkilediğini yıllara göre ithalat ve ihracat verilerine bakarak somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Öncelikle 1990-1996 yılları arasında Türkiye'nin yapmış olduğu ihracat ve ithalat rakamları incelenecek olup 1992 yılında Serbest Ticaret Anlaşması ilk imzalanan ülke EFTA olup değerlendirmeye alınacaktır. Daha sonra günümüze kadar olan Türkiye'nin imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşması ülkeleri ile olan dış ticaret potansiyeli ele alınacaktır.

4.1. 1990-1996 Yılları Arasında Türkiye'nin STA'larının Dış Ticarete Etkisi

Türkiye'nin 1996-2001 yılları arasında STA kapsamındaki ihracatının gelişimi Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'den görüleceği üzere, 1992 yılında imzalanan EFTA ülkeleri ile olan Serbest Ticaret anlaşmasından sonra beklenen artışın ilk yıllar gözlenemediği görülmektedir. Ancak 1996 yılında yükselişe geçmiştir. Söz konusu yılda gerçekleşen 23 milyar dolarlık toplam ihracat içinde STA kapsamında bu ülkelere yapılan ihracatın payı % 1,45 rakamsal ifadeyle 336 milyon dolardır ve bunun 276 milyon doları İsviçre'ye yapılan ihracattan oluşmaktadır. İsviçre'ye yapılan başlıca ihraç kalemlerimiz dönem itibariyle tekstil hazır giyim ve ayakkabılar, tarım ormancılık ve su ürünleri, taşlar ve toprak elektronik eşya ve aletler ve kimya sanayi ürünleri şeklindedir.

Tablo 2: 1990 ve 1996 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İhracatı (milyon\$)

1990 ve 1996 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İhracatı (milyon \$) (EFTA)							
ÜLKELER	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
İSVİÇRE/ LİHTEŞTAYN	293	246	223	210	239	238	276
İZLANDA	1	2	7	1	2	2	2
NORVEÇ	40	37	75	31	36	54	58
EFTA	334	285	305	242	277	294	336

Kaynak:www.ekonomi.gov.tr

Tablo 3: 1990 ve 1996 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İthalatı

1990 ve 1996 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İthalatı							
(milyon \$) (EFTA)							
ÜLKELER	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
İSVİÇRE/LİHTEŞTAYN	537	489	688	651	473	816	1015
İZLANDA	3	0	1	0	0	1	4
NORVEÇ	57	51	103	76	90	75	93
EFTA	597	540	792	727	563	892	1112

Kaynak:www.ekonomi.gov.tr

4.2. 1997-2001 Yılları Arasında Türkiye'nin STA'larının Dış Ticarete Etkisi

Tablo 4'te STA ülkelerine yapılan ihracat rakamları hakkında bilgi vermekte olup, 1997 yılında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanan ülke İsrail olmuştur. Ülkeye ihracatta sanayi ürünlerinde gümrük vergisi muafiyeti ve indirimleri, bazı tarım ürünlerinde pazara giriş kolaylıkları getirilmiş ve buna istinaden bu ülkeye yapılan ihracatlar da önemli artış gözlemlenmiştir. Aynı yıl EFTA üyesi ülkelere yapılan ihracat artışıyla beraber 1997 yılında STA kapsamında yapılan ihracatlar 806 milyon dolar seviyesine ulaşarak bir sıçrama yapmıştır. 2000 yılında STA sürecine Makedonya dahil olmuş söz konusu ülkeye 2000 ve 2001 yıllarında sırasıyla 108 ve 90 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Makedonya'ya yapılan ihracat kalemlerimizin başında elektrikli makineler, pamuk, otomotiv ve yan sanayii, plastikler, özel dokunmuş mensucat, hububat ve un, meyve, alüminyum oluşturuyor. İthalatımızda ise sentetik suni devamsız lifler, ham postlar, bakır, kurşun, çinko, cam ve cam eşya, demir çelik, organik kimyasallar, yün, deri başta gelmektedir. Genel olarak 1996-2001 yılları arasındaki 6 yıllık dönemde toplam ihracat yaklaşık 162 milyar dolar iken, bunun 5,3 milyar doları aramızda Serbest Ticaret Anlaşmasının tesis ettiği 5 ülkeye yapılan ihracattan oluşmaktadır.

Tablo 4: 1997 ve 2001 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İhracatı (milyon \$)

ÜLKELER	1997	1998	1999	2000	2001
İSVİÇRE/LİHTEŞTAYN	318	244	268	239	243
İZLANDA	3	11	88	5	3
NORVEÇ	93	101	91	80	70
İSRAİL	392	480	585	650	805
MAKEDONYA				108	90
TOPLAM	806	836	1032	1082	1211

Tablo 5, 1997-2001 yılları arasında STA kapsamında yapılan ithalat değerleri hakkında bilgi vermektedir. 1997 yılında yapılan ithalatın 1,5 milyar dolar olduğu ve bunun büyük bir kısmı İsviçre'den yapılan ithalattır. İsviçre'den yapılan başlıca ithalatımıza ait mal grupları ise, kimya

sanayi ürünleri, elektronik makine ve aletler, taşıt araçları, tekstil ve konfeksiyon ürünleri, saat, mücevher ve optik aletlerden oluşuyor. 1998 yılında yaşanan düşüş ise İsviçre'nin Asya krizinden etkilenmiş olmasıdır. 1997 yılında 234 milyon dolarlık ithalata İsrail dahil olmuştur. İsrail ile ticaretimiz lehimize bir tablo çizmektedir. Norveç ile olan ticaretimizde 1996 yılında 93 milyon dolar olan ithalat 178 milyon dolar olarak % 90,8 artış göstermiştir. İhracatta ise 58 milyon dolar iken 96 milyon dolar yükselerek her iki durumda Serbest Ticaret anlaşması yapılan iki ülke arasındaki ticaret hacminin artışı göstermektedir.

Tablo 5: 1997 ve 2001 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İthalatı (milyon \$)

ÜLKELER	1997	1998	1999	2000	2001
İSVİÇRE/LİHTEŞTAYN	1104	1018	749	891	1227
İZLANDA	5	4	2	4	2
NORVEÇ	178	148	175	260	251
İSRAİL	234	283	298	505	529
MAKEDONYA				108	90
TOPLAM	1521	1453	1224	1768	2099
DIŞ TİCARET DENGESİ EFTA	-873	-814	-479	-831	-1164
DIŞ TİCARET DENGESİ İSRAİL	158	197	287	145	276

4.3. 2002-2012 Yılları Arasında Türkiye'nin STA'larının Dış Ticarete Etkisi

Tablo 6, 2002-2012 yılları arasında STA kapsamında yapılan ihracat değerleri hakkında bilgi vermektedir. 2002 ve 2003 yılı itibariyle 7 ülkeye yapılan ihracat toplamı 1.9 milyar \$ olarak gerçekleşirken bir sonraki yılda bu rakam 2.2 milyara kadar çıkmıştır. Tablodan da görüldüğü üzere 2005 yılından itibaren uygulanan politikaların yansıması olarak Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır gibi ülkeler dahil olmuştur. 2009 yılına gelindiğinde, 2008 küresel krizinin etkisiyle en büyük ticaret partnerimiz olan AB pazarının daralması sonucu toplam ihracatımız azalmış fakat STA kapsamında ikili ticaretimizin güçlendirildiği ülkelere yapılan ihracatlar arttığından ihracat 13 milyar \$ seviyesine ulaşarak büyük bir paya sahip olmuştur. 2012 yılında 18 ülke ile ticaretimiz 14 milyar \$ 'a kadar çıkmıştır.

Tablo 6: 2002 ve 2012 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İhracatı (milyon \$)

2002-2012 Dönemi STA Kapsamında Yapılan İhracat Hacmi (Milyon Dolar)												TOPLAM İHRACAT \$
ÜLKELER	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
İZLANDA	3	10	10	18	22	11	11	6	7	14	16	128
LİHTEŞTAYN	2	4	5	4	6	7	3	5	8	10	10	64
NORVEÇ	115	171	206	245	261	375	391	389	344	380	451	3328
İSVİÇRE	289	353	446	553	901	935	2857	3935	2057	1484	2125	15935
İSRAİL	861	1083	1315	1467	1529	1658	1935	1522	2080	2391	2330	18171
MAKEDONYA	101	123	149	162	173	272	296	283	263	299	275	2396
BOSNA VE HERSEK		63	100	128	151	445	572	227	224	269	252	2431
FİLİSTİN				9	21	21	21	30	40	49	63	254
TUNUS				295	325	530	778	646	714	802	797	4887
FAS					551	722	958	599	624	921	1016	5391
SURİYE						798	1115	1422	1845	1610	503	7293
MISIR						903	1426	2599	2251	2769	3681	13629
ARNAVUTLUK							306	273	241	271	256	1347
GÜRCİSTAN							998	763	769	1092	1254	4876
SIRBİSTAN									306	355	381	1042
KARADAĞ									27	27	29	83
ŞİLİ										131	175	306
ÜRDÜN										507	771	1278
TOPLAM İHRACAT 000 000 \$	1.371	1.807	2.231	2.881	3.940	6.677	11.667	12.699	11.800	13.381	14.385	

Tablo 7, 2002-2012 yılları arasında STA kapsamında yapılan ithalat değerleri hakkında bilgi vermektedir. 2002 yılında 6 ülkeden yapılan toplam ithalat 3 milyar \$ olarak seyir göstermiştir. 2012 yılında 10 milyar \$ 'a çıkarak yaklaşık olarak 10 kat artmıştır. Bu durum gerek ihracat gerekse ithalat cephesinde STA ile ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin güçlendiği sonucunu getirmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise Türkiye'den yapılan ihracatın maksimum düzeyde artış olan ülke İsrail olmuştur. İsrail'in 1997 yılında yürürlüğe girdiği tarihte ihracatı 234 milyon iken 2012 yılında bu miktar 2.330 milyar dolara kadar yükselmiştir. Maksimum düzeyde

artış olan diğer ülke ise Mısır olmuştur. Bunun nedeni iki ülke arasında çok yönlü bir ilişki olması ve Mısır'ın yeniden yapılanma sürecinde yakın çevresinden ilham alabileceği ülkelere bakmasıdır. 2009 krizi etkisi olsa da Arap Baharı olarak nitelendirilen devrim söz konusu ülkeye ihracatımızı yine etkilememiş hatta 2011'den 2012'ye kadar 3 milyar \$ 'ı aşmıştır.

Tablo 7:2002-2012 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İthalatı (milyon \$)

2002-2012 Dönemi STA Kapsamında Yapılan İthalat Hacmi (Milyon Dolar)												
ÜLKELER	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	TOPLAM İTHALAT \$
İZLANDA	3	2	9	8	5	6	3	7	18	28	14	103
LİHTEŞTAYN	1	2	2	3	6	4	3	3	2	3	2	64
NORVEÇ	366	423	495	374	496	496	623	772	829	796	917	3328
İSVİÇRE	2143	2968	3405	4054	4015	5269	5588	1999	3154	5019	4305	15935
İSRAİL	544	459	714	805	782	1082	1448	1075	1360	2057	1710	18171
MAKEDONYA	15	27	52	52	56	56	30	40	52	92	103	2396
BOSNAVE HERSEK		8	11	15	9	21	25	52	72	90	112	2431
FİLİSTİN				0,304	0,501	0,762	0,429	0,274	0,576	0,271	0,464	254
TUNUS				117	150	230	365	235	281	250	196	4887
FAS					174	198	361	235	397	420	429	5391
SURİYE						259	324	221	452	337	67	7293
MISIR						653	886	642	926	1382	1342	13629
ARNAVUTLUK							37	5	87	126	99	1347
GÜRCİSTAN							525	285	291	314	180	4876
SİRBİSTAN									110	213	206	1042
KARADAĞ									6	15	18	83
ŞİLİ										474	466	306
ÜRDÜN										66	96	1278
TOPLAM İTHALAT 000 000 \$	3.072	3.889	4.688	5.428	5.694	8.275	10.218	5.571	8.038	11.682	10.262	

4.4. 2012-2017 Yılları Arasında Türkiye'nin STA'larının Dış Ticarete Etkisi

Tablo 8, 2012-2017 yılları arasında STA kapsamında yapılan ihracat değerleri hakkında bilgi vermektedir. Türkiye'nin STA ülkelerine ihracatı 2012-2017 yılları incelendiği zaman serbest ticaret ülkelerine ihracatının genel olarak artış gösterdiği görülmektedir. Yıllar arasında geçen sürede toplam ihracatın 25 milyar dolara yükselmiştir. 2013 yılında Serbest Ticaret Anlaşması yapılan iki ülkede yürürlüğe girmiştir. Güney Kore ve Morityus 2013 yılında, Malezya 2015 yılında, Moldova 2016 yılında ve Singapur ile Faroe Adaları 2017 yılında yürürlüğe girmiştir. En çok ihracat yapılan ülkeler EFTA, Mısır ve İsrail olmuştur. Türkiye'nin STA ülkelerine ithalatı 2012-2017 döneminde dalgalanma göstermektedir. 2012 yılında Güney Kore'nin yürürlüğe girmesi ile STA ülkelerinin ithalata katkısı artarak 23 milyar dolara kadar artmıştır. 2017 yılında ithalatta gerçekleşen artış ile ithalat rakamı 20 milyar dolara ulaşmıştır. En fazla ithalat yapılan ülkeler Güney Kore, EFTA ülkeleri, İsrail ve Mısır olmuştur.

Tablo 8: 2012-2017 Dönemi Arasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İhracatı (milyon \$)

2012-2017 Dönemi STA Kapsamında Yapılan İhracat Hacmi (Milyon Dolar)						
ÜLKELER	2012	2013	2014	2015	2016	2017
EFTA	2602	1662	3795	6202	3267	1275
İSRAİL	2330	2650	2951	2698	2956	3409
MAKEDONYA	275	294	348	325	378	361
BOSNA VE HERSEK	252	274	322	293	309	349
FİLİSTİN	63	76	91	82	95	87
TUNUS	797	893	915	819	911	915
FAS	1016	1193	1407	1338	1470	1230
SURİYE	503	1025	1801	1522	1322	1365
MISIR	3681	3200	3298	3125	2734	3110
ARNAVUTLUK	256	367	319	288	305	324
GÜRCİSTAN	1254	1246	1444	1109	1177	1209
SİRBİSTAN	381	441	507	493	582	718
KARADAĞ	29	29	35	38	52	60
ŞİLİ	175	220	199	188	218	235
ÜRDÜN	771	744	907	835	711	900
GÜNEY KORE		460	471	569	519	584
MORİTYUS		41	38	34	36	
MALEZYA				294	308	265
MOLDOVA					263	285
SİNGAPUR						
FAROE ADALARI						
TOPLAM İhracat 000 000 \$	14.385	14.815	18.848	20.252	17.613	16.681

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Serbest Ticaret Anlaşmaları, Türkiye'nin, Dış Ticaret Politikası önceliklerinden biri olarak belirlediği ihraç pazarının çeşitlendirilmesi ve AB pazarına bağımlılığın azaltılması hedeflerine katkıda bulunmuştur. STA imzalanan ülkelerin hemen hemen hepsinde ithalatta yüksek korumalar olduğu dikkate alındığında, Türk ürünlerinin vergisiz olarak bu ülke pazarlarına girmesinin ne derece önemli olduğu görülmektedir. 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'nin gerek Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı ülke sayısının yıldan yıla artış sergilediği gerekse bu ülkelerle yapılan dış ticaret hacminin arttığı yönündedir. EFTA ülkeleriyle yapılan anlaşmanın 1992 yılında yürürlüğe girmesi sonrasında ticaret hacmi yaklaşık 10 kat artarak 2008 yılında 9.48 milyar Dolar ulaşmıştır. 1997 yılında uygulamaya başlayan İsrail STA'sı kapsamındaki ticarete ise İsrail ile ikili ticaret hacminin geçen zaman içinde pozitif yönde arttığını söylemek mümkündür.

STA ülkeleriyle gerçekleştirilen ticarete 1999 ve 2009 yılları dışında sürekli artış yaşanmıştır. Bu ülkelerle yapılan ticaretteki artış hızının ise çoğunlukla toplam ticaret hacmindeki artışın üzerinde kaldığını söylemek mümkündür.

2002-2012 arası 11 yıllık dönemde ise toplam ihracatımız 1.022 milyar dolar olarak gerçekleşirken, bu rakamın yaklaşık 83 milyar doları aramızda serbest ticaret anlaşmasının tesis edildiği ülkelere olmaktadır.

Gümrük birliğinin gereği olarak Türkiye bu ülkelerin bir kısmıyla STA imzalamış olup, bir kısmıyla ise müzakerelere devam etmektedir. Bu kapsamda, 22 ülkeyi kapsayan 19 STA yürürlükte bulunmaktadır. Türkiye yaklaşık olarak ihracatının yüzde 12'sini, ithalatının ise yüzde 9'unu STA ülkeleriyle yapmaktadır. Türkiye STA ülkeleri içerisinde en fazla ihracatı EFTA'ya yaparken, en fazla ithalatı Güney Kore'den yapmaktadır. Dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Güney Kore, EFTA ülkeleri, Malezya ve Şili dışında kalan STA ülkeleriyle yapılan ikili ticarete Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

Serbest Ticaret Anlaşmalarında AB ile serbest ticaret anlaşması akdeden ve henüz Türkiye ile bir serbest ticaret anlaşması akdetmemiş olan ülkelerin AB içinde serbest dolaşıma soktukları malların yarattığı haksız rekabet bu süreçte uygulama sorunlarını da gündeme getirmiştir. Türkiye ile bir serbest ticaret anlaşması akdetmede isteksiz davranmaları ve bunu giderecek ve serbest ticaret anlaşması akdetmeleri konusunda onları zorlayacak herhangi bir yaptırımın düşünülmemiş olması Türkiye için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu durum karşısında bazı çözüm yolları önerilebilir.

- Uzun vadeli çözüm yolu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olması,
- Daha kısa vadede ise, AB'nin müzakerelerine başlayacağı yeni STA'lar için Türkiye'nin de ilgili ülke ile müzakeresine AB ile eş zamanlı olarak başlamasının sağlanması, (*gümrük birliğinin güncellenmesi sorunu*)
- Bu önlemler alınmadığı takdirde Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'nden çekilmesi ve AB ile ilişkilerini tam üye olana kadar serbest ticaret anlaşmasıyla sürdürmesi seçeneği gündeme gelmiştir. (Cengiz & Kurtbağ, 2015 ; 12)

Bazı uygulama sorunlarının giderilmesi Türkiye lehine daha da güzel sonuçlar yaratacağı ve dünya ile entegre olmaya çalıştığımız bu süreçte, STA yapılan ülke sayısının artırılması dış ticaretimiz açısından olumlu sonuçları beraberinde getirecektir.

Kaynakça

- Akman, M. (2010). *The European Union's Trade Strategy and Its Reflections On Turkey: An Evaluation From The Perspective of Free Trade Agreements*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(2), 17-45.
- Atalay, I. (2011). *Türkiye'nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları Hakkında Bilgi ve Değerlendirme Notu*. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- Aydın, A. (2018). *Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yer ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önem*. 03 2018, 03 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye_nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa. adresinden alındı
- Bakanlığı, E. (2018, 3 3). *Serbest Ticaret Anlaşmalarına İlişkin Genel Bilgi*. <https://www.ekonomi.gov.tr>:
https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disilliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi?_afRLoop=26278122585251414&_afRWindowMode=0&_afRWindowId=5qcq62ayx&_adf.rl-state=11fz49g51h_154#!%40%40%3F_afRWindowId%3D5qcq62ayx%26_afRLoop%3D26278122585251414%26_afRWind adresinden alındı

- Cengiz, C., & Kurtbağ, Ö. (2015). Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 33.
- Doğan, A., & Uzun, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 325-344.
- Eren, T. (2013, Ocak). Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar. 29-47.
- Kalaycı, C. (2017). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması . *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 133-147.
- Kara, Y. (2012). DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARI İLİŞKİSİ: SORUNLAR, ÇÖZÜMLER ve TÜRKİYE'YE YANSIMALARI . *Doktora Tezi*, 1-237.
- Kekeç, S. (2010). Türkiye'nin Avrupa Akdeniz Ortakları İle Serbest Ticaret Anlaşmaları. *Ortadoğu Analiz*, 2(24), 85-93.
- Kocaepe, A., & Koçtürk, O. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkileri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 65-77.
- Övgü, P., Boran, Ş., & Sevilmış, G. (2013). Küreselleşme Sürecinde Yükselen Aktör: Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye. *İzmir Ticare Odası AR-GE Bülten*, 3-8.
- Özen, A. (2016). Avrupa Birliği Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Üzerine Yansımaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Tartışma Metinleri*, 1-14.